

STRATEGICKÝ PLÁN PREVENČIE ŠIKANOVANIA, NÁSILIA A INÝCH PATOLOGICKÝCH JAVOV

Úvod

Šikanovanie, násilie a agresivita sa v súčasnom období stáva vážnym problémom, ktorý sa prejavuje v školách a školských zariadeniach. Preto je potrebné sa tejto téme venovať hlavne v oblasti prevencie. Legislatívne sa opiera o Metodické usmernenie č. 7/2006-R z 28. z marca 2006 k prevencii a riešeniu šikanovania žiakov v školách a školských zariadeniach.

Hlavným cieľom tohto plánu je navrhnúť preventívne aktivity a programy na elimináciu patologických javov v našej škole. Materiál obsahuje aj doporučené postupy riešenia situácií. Obsahuje nielen základné informácie o šikanovaní, o formách jeho prejavov, ale aj návrhy na riešenie, spôsoby preventívneho pôsobenia učiteľov, potrebu spolupráce s rodičmi žiakov a príslušnými inštitúciami.

1. Sociálno-patologické javy v školách

Sociálno-patologické javy je zhrňujúci pojem pre nezdravé, nenormálne, obecné nežiaduce spoločenské javy. Najčastejšie sa vyskytujúce sociálno-patologické javy sú záškoláctvo, šikanovanie, agresia, agresivita, týranie, zanedbávanie a zneužívanie detí, kriminalita, prostitúcia, vandalizmus, alkoholizmus a iné drogové závislosti.

Šikanovaním rozumieme akékoľvek správanie žiaka alebo žiakov, ktorých zámerom je ublíženie inému žiakovi alebo žiakom, prípadne ich ohrozenie alebo zastráňovanie. Ide o cielené a opakované použitie násilia voči takému žiakovi alebo skupine žiakov, ktorí sa z najrôznejších dôvodov nevedia alebo nemôžu brániť. Šikanovanie sa prejavuje v rôznych podobách, ktoré môžu mať následky na psychickom a fyzickom zdraví.

Podstatnými znakmi šikanovania sú

- a) úmysel bezprostredne smerujúci k fyzickému alebo psychickému ublíženiu druhému,
- b) agresia jedného žiaka alebo skupiny žiakov,
- c) opakované útoky,
- d) nevyrovnaný pomer síl medzi agresorom a obeťou.

Šikanovanie sa prejavuje v priamej podobe: fyzickými útokmi, urážlivými prezývkami, nadávkami, posmechom, tvrdými príkazmi agresora vykonať určitú vec proti vôli obeť, odcudzením vecí a pod. Šikanovanie sa môže prejavovať i v nepriamej podobe, napr. prehliadaním a ignorovaním obeť. Šikanovanie sa môže uskutočňovať aj medzi žiakmi v triede či výchovnej skupine a odohráva sa najmä v čase prestávok, cestou do školy a zo školy alebo v čase mimo vyučovania. Škola alebo školské zariadenie zodpovedá za deti a žiakov v čase vyučovania a školských akcií.

Obeť šikanovania môže mať niektoré z týchto vlastností: dieťa tiché, citlivé, slušné, plaché, bojzlivé, menej fyzicky zdatné, neschopné pobiť sa, odlišuje sa od svojich rovesníkov, dieťa osamelé, bez kamarátov, dieťa odlišnej rasy, kultúry, jazyka, náboženstva, prichádza do sformovaného kolektívu. Šikanovanie nesmie byť zamestnancami školy v žiadnej miere akceptované a pedagóg musí šikanovanie medzi žiakmi bez meškania riešiť a každej jeho obeť poskytnúť okamžitú pomoc. Šikanovanie žiakov môže napĺňať skutkovú podstatu priestupkov (zodpovednosť od 15 rokov) alebo môže ísť o trestný čin (zodpovednosť od 14 rokov).

2. Príčiny sociálno-patologických javov v školách

Na vzniku sociálno-patologických javov v školách sa podieľajú:

Vonkajšie činitele:

a) rodina

- štýly rodinnej výchovy
- patologické rodinné prostredie
- negatívne vzory v rodine³
- nízka výchovateľská pripravenosť rodičov
- nerešpektovanie autority rodiča

b) škola

- predimenzované učivo
- množstvo vyučovacích hodín a množstvo žiakov v triedach
- vystresovaní, unavení, demotivovaní učitelia a žiaci
- učitelia nepripravovaní na výchovné pôsobenie

c) partia

- konformizmus v partiách
- kriminalita, vandalizmus, agresia
- drogové závislosti
- promiskuita

d) médiá

- predkladanie negatívnych vzorov
- denne prezentovaná agresia a násilie v médiách

Vnútorne činitele:

- a) hereditárna podmienenosť a genetická výchova,
- b) poruchy centrálného nervového systému,
- c) dispozície k neurózam a psychózam,
- d) psychické poruchy rôznej etiológie – na základe vonkajších podnetov môžu vyvolať poruchy správania rôznej závažnosti, pričom je podstatná ich vzájomná interakcia.

3. Prevencia

Za systémové aktivity školy v oblasti prevencie šikanovania a agresivity zodpovedá riaditeľ školy. V rámci účinnej prevencie šikanovania je potrebné:

- a) vytvoriť pozitívnu klímu v škole,
- b) navodiť úzku spoluprácu medzi žiakmi, zamestnancami školy, rodičmi a jasne vymedziť možnosti oznamovať aj zárodky šikanovania (pri zachovaní dôvernosti takýchto oznámení),
- c) v školskom poriadku školy jasne stanoviť pravidlá správania vrátane sankcií za ich porušenie, viesť písomné záznamy o riešení konkrétnych prípadov šikanovania,
- d) zaistiť v súlade s pracovným poriadkom zvýšený dozor pedagogických zamestnancov cez prestávky, pred začiatkom vyučovania, po jeho skončení i v čase mimo vyučovania žiakov a to najmä v priestoroch, kde k šikanovaniu už došlo alebo by k nemu mohlo dochádzať,
- e) oboznámiť pedagogických zamestnancov so systémom školy pre oznamovanie a vyšetrovanie šikanovania, zvyšovať informovanosť pedagogických zamestnancov, organizovať semináre s odborníkmi zaoberajúcimi sa danou problematikou,
- f) informovať pedagogických zamestnancov, žiakov, aj rodičov o tom, čo robiť v prípade, keď sa dozvedia o šikanovaní (napr. umiestniť na prístupné miesto kontakty a telefónne číslo na inštitúcie, ktoré sa problematikou šikanovania zaoberajú),
- g) zabezpečiť vzdelávanie v oblasti prevencie šikanovania najmä triednych učiteľov, koordinátorov prevencie a výchovných poradcov,
- h) spolupracovať s odborníkmi z príslušného CPPP a ďalšími odbornými pracoviskami poradenských a preventívnych služieb v regióne,
- i) v pracovnom poriadku školy vymedziť oznamovaciu povinnosť pre pedagogických aj nepedagogických zamestnancov,
- j) zaangažovať do riešenia a do prevencie šikanovania žiakov

3.1. Práca triedneho učiteľa

V rámci univerzálnej prevencie bude triedny učiteľ poskytovať žiakom nielen informácie o šikanovaní, ale aj rady ako mu predchádzať a to prevažne zážitkovou formou, ktorú prijímajú oveľa lepšie ako klasickú prednáškovú formu. Formou zážitku si žiaci dokážu oveľa efektívnejšie osvojiť nové poznatky a informácie, intenzívne na ne reagovať. Pre riešenie tohto problému je nevyhnutné vytvoriť atmosféru otvorenej a dôvernej komunikácie, ktorá žiakom umožní o danej problematike diskutovať, vymieňať si postrehy, či skúsenosti a zároveň im pomôže vyvinúť vlastné stratégie a nápady na to, ako sa s týmto nežiaducim javom vysporiadať.

Námety pre prácu s triednym kolektívom:

1) Diskusia

Žiaci sa aktívne zapájajú do diskusie na tému „čo je podľa Vás šikanovanie?“ odpoveďami

typu:

- keď sa spolužiaci druhému opakovane vysmieávajú za to, z akej rodiny pochádza, ako sa oblieka, že sa dobre učí, že poslúcha učiteľov,
- keď sa spolužiaci druhému vyhrážajú poçarbaním zošita, vysypaním vecí z tašky, keď neurobí čo chcú,
- keď spolužiaci druhému berú desiatu, peniaze alebo osobné veci,
- keď spolužiaci druhému robia veci, ktoré sú mu nepríjemné (napríklad nadávajú mu, strkajú do neho, schovávajú mu veci, opakovane ho urážlivo prezývajú).

2) Práca v skupinách

Žiaci pracujú v skupinkách a prostredníctvom hovorcu odprezentujú ostatným svoje postrehy na vlastnosti agresora a obeť. Ostatní členovia skupiny reagujú na prezentáciu, prípadne ju dopĺňajú o ďalšie pohľady. Najčastejšie vlastnosti agresorov:

- fyzicky zdatní chlanci (dievčatá nie sú výnimkou), niekedy sa však spojí inteligencia s bezohľadnosťou a krutosťou a vyváži nedostatok telesnej sily,
- sebaistí jedinci, túžiaci ovládať druhých, bezohľadne sa presadzovať,
- drzo sa správajú k dospelým aj k rovesníkom,
- majú tendenciu prekračovať normy spoločenského správania.

3) Brainstorming

Učiteľ pracuje so žiakmi formou brainstormingu na tému „Ako sa môžeš brániť, čo môžeš urobiť?“. Necháme žiakov voľne sa vyjadrovať, odpovede zapisujeme na tabuľu a na záver zhrnieme do niekoľkých bodov:

- keď do teba niekto zapára, nedaj sa vyprovokovať,
- keď máš ísť okolo tých, ktorí ťa bijú, berú ti veci, nechodievaj sám, počkaj na nejakú skupinku a pridaj sa k nim, aj keď ich vôbec nepoznáš,

- vyhýbaj sa miestam, kde by ťa mohol niekto zbiť alebo ti niečo zobrať,
- keď nemáš kamarátov, skús si ich nájsť,
- povedz o svojich problémoch rodičom a požiadaj ich o radu,
- keď sa šikanovanie deje v škole, oznám to učiteľovi, ktorému dôveruješ,
- môžeš zavolať na Linku detskej istoty, Linku dôvery alebo do CPPPaP. Čísla nájdeš na internete, alebo ti poradia učitelia.

4) Modelové situácie

Žiaci v menších skupinkách spoločne riešia zadané modelové situácie. Z ponúknutých možností si po vzájomnej diskusii vyberú tú najsprávnejšiu a svoju voľbu prezentujú pred celou triedou. Cieľom je, aby žiaci pochopili, že nie je správne:

- nečinne sa prizerať šikanovaniu,
- schvaľovať agresívne správanie svojich spolužiakov,
- odsudzovať niekoho, kto je iný, slabší, má nejaký fyzický hendikep,
- mlčať, keď vidia nečestnosť, ponižovanie druhých,
- byť ľahostajní, keď sa stanú svedkom šikanovania.

Žiakom zdôrazňujeme, že celý problém sa začne riešiť až vtedy, keď šikanovanie ohlásia a vyhľadajú pomoc.

5) Iný typ preventívnych programov podľa situácie v triednom kolektíve

Informačné programy zamerané na znalosti medzi mladými ľuďmi o následkoch násillia a šikanovania. Informácie sú poskytované aj o právnych dopadoch. Pozornosť je venovaná negatívnym účinkom, sociálnemu prostrediu človeka a psychologickému zdraviu. Zahrňajú aktivity v mnohých formách, sem patria: prednášky, frontálne vyučovanie, filmy a videá, diskusie a debaty.

Programy zamerané na zručností rozhodovania učia žiakov stratégie na identifikovanie problémov nachádzanie riešení a volenie si z alternatív. Zahrňajú tréning zručností. Tieto programy sa nutne nezameriavajú na aktérov šikanovania. Aktivity môžu byť prezentované formou prednášok, diskusií, hrania rolí a zadávaním úloh. Pokus ovplyvniť a zvýšiť zručnosti racionálne sa rozhodovať, ako aj aplikovať racionálne procedúry pri riešení problémových situácií.

Programy zamerané na dávanie si záväzkov podporujú žiakov, aby sa zaručili alebo zaviazali, že sa vyhnú používaniu násillia (napr. triedna súťaž). Tento záväzok je niekedy postavený na morálnych princípoch. Aktivity majú často diskusný charakter, kým záväzky sú

často ustanovené v petíciách alebo zmluvách. Pokus ovplyvniť mladých ľudí, aby si dali silný osobný záväzok, že násillie pri riešení konfliktov nebudú používať.

3.2 Úloha učiteľa

Učitelia sa nepochybne najlepšie hodia na to, aby prevzali úlohu vykonávať výchovnú prevenciu, pretože žijú so žiakmi. Učitelia môžu svojim žiakom priamo alebo nepriamo pomôcť pri tom, aby sa žiaci situovali ku svojim vlastným postojom k drogám, zdraviu, životným hodnotám, aby žili v súlade s vlastným presvedčením.

Úlohy učiteľa:

- vytvárať pozitívnu klímu na vyučovacích hodinách. Každý pedagogický zamestnanec školy má nespochybniteľne kľúčové postavenie pri vytváraní sociálne pozitívnej klímy školy a triedy, ktorá sa odráža vo vzťahu k žiakovi, k jeho vzdelávaniu a výchove a správnom prístupe k rodičom. Podstata prevencie spočíva v kombinácii a rovnováhe prirodzenej autority učiteľa a posilnení demokracie a kooperácie v triede a v škole,
- neučiť nudne, pýtať sa žiakov na ich názory, diskutovať s nimi a pokojne vysvetľovať stanoviská, akceptovať aj iné názory žiakov, dávať im možnosť voľby prostredníctvom triednej samosprávy, otvorene a ústretovo pracovať s rodičmi v prospech rozvoja žiaka, mať dôveru žiaka, nedopustiť správanie ponižujúce ľudskú dôstojnosť,
- všímať si správanie žiakov počas prestávok, riešiť problémy v spolupráci s triednym učiteľom,
- informovať rodičov o postupe pri riešení šikanovania,
- vzdelávať sa v oblasti prevencie šikanovania,
- spolupracovať so školskou psychologičkou.

Učitelia budú dbať na to, aby sa vyhli unáhleným záverom, vo svojich súdoch musia byť veľmi opatrní, musia veľmi pozorne počúvať, čo im rozprávajú zúčastnené strany a súčasne by mali ich výroky a tvrdenia overiť u ostatných. Učitelia jednotlivých predmetov, zvlášť spoločenskovedných oboznamujú žiakov s právami dieťaťa. Práva dieťaťa spadajú do skupiny tých ľudsko-právnych dokumentov, ktoré sa zaoberajú právami zvlášť ohrozených skupín vyžadujúcich ochranu. Dohovor o právach dieťaťa formuluje potrebné kroky vzhľadom na špeciálne postavenie detí, ktoré sú relatívne neschopné obhajovať vlastné záujmy. Preto je potrebné venovať im zvláštnu pozornosť a starostlivosť.

3.3 Celoškolské preventívne aktivity

Dotazník

Dotazník slúži na to, aby sme zistili, či sa v našej škole tiež vyskytujú žiaci, ktorí znepríjemňujú pobyt iným žiakom a učiteľom v škole. Tento prieskum dotazníkom sa vykonáva raz ročne naraz vo všetkých triedach. Dotazník vypracuje koordinátor prevencie. S výsledkami oboznámi riaditeľku školy a pedagogickú radu. Na základe výsledkov prieskumu navrhne riešenia na zlepšenie atmosféry školy.

Schránka na podnety

Pri riaditeľni je umiestnená schránka, do ktorej môžu všetci žiaci, učitelia, rodičia, zamestnanci školy prispievať aj anonymne, zdôverovať sa a ohlásiť šikanovanie. Schránku vyberá každý deň riaditeľka školy. Akútne problémy rieši ihneď v spolupráci s triednym učiteľom a so školským psychológom.

Beseda s odborníkom

Raz ročne usporiadame pre žiakov 2. stupňa besedu s odborníkom špecialistom.

Elektronické informačné zdroje

Učiteľom, žiakom rodičom odporúčame využívať tieto materiály:

Prevencia šikanovania: <http://www.prevenciasikanovania.sk/>

Občianske združenie Spoločne proti kriminalite: http://www.oz-spk.sk/info/zakladne_info/

4. Oblasť spolupráce

Pri podozrení na šikanovanie žiaka je potrebná spolupráca vedenia školy, koordinátora prevencie, výchovného poradcu, školského špec. pedagóga, triedneho učiteľa a ostatných učiteľov s rodičmi dotknutých žiakov. Učitelia sú povinní upozorniť rodičov žiakov na to, aby si všímali možné príznaky a poskytli pomoc pri riešení. Pri pohovore s rodičmi sú učitelia povinní dbať na taktný prístup a najmä zachovanie dôvernosti informácií. Spoluprácu pri danej problematike so špecializovanými inštitúciami za školu obstaráva koordinátor prevencie.

Pri podozrení, že šikanovanie naplnilo skutkovú podstatu priestupku alebo trestného činu, je riaditeľ školy povinný oznámiť túto skutočnosť príslušnému útvaru Policajného zboru SR.

Riaditeľka školy bez zbytočného odkladu oznámi orgánu sociálno-právnej ochrany (ÚPSVaR, odbor sociálnych vecí) skutočnosti, ktoré ohrozujú žiaka, alebo že žiak spáchal trestný čin, prípadne opakovane páchal priestupky.

5. Riešenie šikanovania

Učiteľ, alebo vychovávateľ, ktorému bude známy prípad šikanovania a neprijme v tomto smere žiadne opatrenie sa vystavuje riziku trestného postihu. Takýmto konaním môže pedagogický zamestnanec napíňať i skutkovú podstatu trestného činu neprekazenia trestného činu, neoznámenia trestného činu, alebo ublíženia na zdraví.

Odporúčaný postup školy pre riešenie šikanovania:

1. Pri zistení šikanovania učiteľom na základe vlastného pozorovania, alebo nahlásenia žiakmi, alebo obeťou šikanovania je potrebné konať neodkladne, ale podľa premysleného postupu, aby sme nenarobili viac škody ako osohu. Nekonajme unáhylene, v žiadnom prípade nekonfrontujme obeť s agresorom, neriešme problém pred triedou.
2. Ak si to situácia vyžaduje, zaistíme ihneď ochranu obeti.
3. Učitelia informujú triedneho učiteľa, ktorý je zodpovedný za dôsledné vyriešenie šikanovania.
4. Triedny učiteľ sa individuálne a postupne porozpráva najskôr so žiakmi - svedkami šikanovania. Začína rozhovormi s tými, ktorí na šikanovanie upozornili. Výpovede si zapisuje, sumarizuje dokumentáciu a dôkazy. Pri rozhovoroch neuvádza svoje zdroje informácií.
5. Ak šikanovanie nahlásila obeť, najskôr sa porozpráva s ňou. Mal by vzbudiť dôveru, nepodniknúť nič bez jej súhlasu a vedomia, trápenie nezväčšit' nešetným zverejňovaním krívd, zistiť v čom si predstavuje pomoc učiteľa. Učiteľ preberá zodpovednosť za to, čo sa dozvedel, nemlčí ani na základe želania obete.
6. Snaží sa diskrétno si overiť informácie z čo najväčšieho množstva zdrojov, porovnáva svoje postrehy s názorom iných dospelých - pedagógov, rodičov. Je optimálne prizvať na pomoc i psychológa, výchovného poradcu, ktorí by mali mať problematiku postupu pri riešení týchto problémov naštudovanú.

7. Na základe zozbieraných informácií musí rozlíšiť, či sa jedná o šikanovanie, či ide o ojedinelý priestupok. Dáva pozor aby sa nezamenila obeť s agresorom. Nie vždy musia byť agresormi silnejší jedinci.

8. Ak má zhromaždený dostatok informácií, vedie rozhovor s agresorom. Agresori sa môžu snažiť zľahčovať situáciu, vraviac, že šlo len o hru, zábavu. Niekedy stačí i rozhovor s nimi, pri ktorom im vysvetlíme škodlivosť ich správania, snažíme sa vysvetliť im ich konanie z nášho zorného uhla, vedieme ich k empatii. Zároveň im vysvetlíme možné sankcie, ktoré by z prípadného opakovania agresivity voči spolužiakom mohli hroziť. Myslíme i na to, že kritizujeme správanie, nie dieťa. V závere by sme mali vyjadriť vieru, že agresívny žiak je schopný získať vzhľad do svojho správania a možno dokonca pomôže učiteľovi zlepšiť v triede atmosféru a v budúcnosti bude učiteľovi nápomocný.

9. Triedny učiteľ podľa závažnosti prípadu a podľa priebehu vyšetrovania buď prípad uzavrie, alebo písomne informuje riaditeľa školy. Vždy informuje zákonného zástupcu agresora i obeť o priebehu vyšetrovania a o opatreniach.

10. Riaditeľ školy po dohovore s triednym učiteľom určí ďalší postup.

11. Podľa závažností riaditeľ školy nahlási prípad polícii, kontaktuje CPPPaP, sociálny úrad.

12. Po uzavretí riešenia prípadu škola realizuje opatrenia na riešenie situácie.

6. Opatrenia na riešenie situácie

1. Ak napriek veľkej snahe nedospejeme k vierohodnému výsledku vyšetrovania, napr. dvaja chlapci bijú opakovane menšieho bez svedkov, čím ich asociálne správanie môže byť ťažko dokázateľné v tom prípade nám zostáva aspoň vytvoriť diskkrétne opatrenia, aby sme pre obeť vytvorili bezpečné podmienky v našej triede a informácie si ponecháme pre ďalšiu vhodnú príležitosť.

2. Vždy oznámime triede, ako budú vinníci potrestaní a zabezpečíme realizáciu „liečenia“ celej triedy (prípadne školy) za pomoci kvalifikovaných odborníkov (Pedagogickopsychologické poradne).

3. Opatrenia pre obeť:

- vo fáze vyšetrovania môžeme umožniť obeť odísť zo školy skôr, alebo v najzávažnejších prípadoch po dohode s pedagógmi jej umožníme niekoľko dní neprísť do školy vôbec, kým nezaručíme bezpečnosť a odstránenie hrozby fyzického, alebo psychického teroru. Toto realizujeme len so súhlasom zákonného zástupcu, preloženie obeť na inú školu býva častým riešením, avšak z morálneho hľadiska to nie je vhodné. Obeť, spolužiaci i aktéri musia nadobudnúť presvedčenie, že zlo je potrestané, vyriešené,
- ak v dôsledku šikanovania prišlo k fyzickému zraneniu, poskytneme prvú pomoc, ihneď kontaktujeme zákonného zástupcu. Doporučíme mu návštevu lekára, zhotovenie fotodokumentácie a oznámenie skutku polícii,
- odporučíme rodičom obeť návštevu odborníkov CPPPaP.

3) Opatrenia pre agresorov

Vyvodzujeme jednoznačné tresty podľa miery previnenia agresorov.

a) bežné opatrenia:

- odporúčanie rodičom agresora návštevu odborníkov CPPPaP,
- udelenie výchovného opatrenia (napomenutie a pokarhanie triednym učiteľom,
- pokarhanie riaditeľom školy),
- zníženie známky zo správania,
- preloženie žiaka do inej triedy

b) mimoriadne opatrenia

- odporúčanie rodičom agresora umiestniť žiaka na dobrovoľný diagnostický pobyt do miestne príslušného diagnostického centra, alebo liečebno-výchovného sanatória,
- oznámenie príslušnému Úradu práce sociálnych vecí a rodiny - sociálno-právna ochrana detí za účelom využitia nutných výchovných opatrení v prospech maloletého v zmysle zákona č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci, v znení neskorších predpisov,
- oznámenie príslušnému útvaru Policajného zboru SR.